

ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ ВПЛИВУ РАДЯНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ В КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Луковенко С. П.

The article presents an analysis of the negative consequences of the influence of Soviet historiography on the overall development of local history in the Donetsk region. It is shown how, after gaining independence, regional studies gradually get rid of historical stereotypes and myths imposed by Soviet ideology. The characteristic of the process of crowding out post-Soviet rudiments on the history of cities and villages of the Donetsk region, the revival of historical justice and Ukrainian national identity is given.

Key words: regional studies, soviet ideology, historiography, party archives, new directions, influence, consequences, myths, stereotypes.

У 1970 р. світ побачив п'ятий том із серії «Історія міст і сіл Української РСР», присвячений Донецької області. З цього моменту на довгі роки це видання стає настільною книгою всіх донецьких краєзнавців і основним джерелом початкових знань з історії рідного краю для багатьох школярів і студентів. Варто визнати, що за роки Незалежності не з'явилося нічого рівноцінного цьому фундаментальному виданню [1].

Тому, на превеликий жаль, воно досі ще залишається для багатьох своєрідною краєзнавчою «Біблією», не дивлячись на зміну політичного курсу, переоцінку «вічних» цінностей і пошук нових історичних орієнтирів. Але ця безумовно фундаментальна історична праця містить так названі «рудименти радянської ідеології», а стосовно до історії Донеччини містить факти, терміни та поняття, що відверто викривляють історичну дійсність. Не кажучи все про численні помилки, неточності і невідповідності в трактуванні історичних подій в окремих регіонах Донбасу.

Саме на прикладі міст і сіл Донеччини можна наочно проілюструвати значний вплив радянської історіографії на трактування і відбиття як окремих подій в історії населених пунктів, так і подій державного масштабу в бік повного замовчування негативних процесів або їх нівелювання «на тлі здобутків соціалістичного ладу».

Після жовтневого перевороту в 1917 р. ідеологи партії більшовиків вимагали «всю історію вивчати заново». Основна установка була на виправданість революційних заходів і радянського ладу. Для підготовки суспільної свідомості до беззастережного прийняття марксистських доктрин виділялися значні кошти, створювалися цілі колективи вчених, незважаючи на важке соціально-економічне становище в країні. Протягом 74 років панування радянської ідеології безжально винищувалася історична пам'ять українського народу. Названа проблема заслуговує на особливу увагу.

Новий етап в історії України, що характеризується зміною суспільного ладу і почався в 1990-і рр., звичайно ж, не міг не вплинути не тільки на загальні процеси в Незалежній Україні, але і на інтереси і пріоритети суспільства. Це яскраво відбилосся і на тематиці досліджень, що проводяться в державних архівах. В часи СРСР історики і краєзнавці, приходячи в архів, займалися роботою з вивчення історії партії і її керівництва народним господарством країни. Крім того, до роботи в партійних архівах допускалися в основному тільки комуністи, працівники партії та історики, які вивчали історію КППС. Отже, однорідність тематик досліджень була обумовлена не тільки специфікою архіву (він був партійний), але й ідеологічною політикою держави.

Після зміни державного ладу змінилася і спрямованість інтересів людей в області історії. Незважаючи на те, що в державних архівах в основному зберігаються документи партії та комсомолу, більшість наших краєзнавців на їхній основі почали вивчати питання, не пов'язані безпосередньо з партійною історією. Стали розглядатися теми, як присвячені загальному розвитку народного господарства, так і вузьким спеціальним питанням, вивченню яких раніше не приділялося уваги. Це історія козацтва, заселення території Донеччини, історія національних меншин, релігійних конфесій та інші краєзнавчі дослідження. Стосовно радянського часу розвиток отримали теми революційних змагань 1917–1921 рр., Голодоморів, репресій, шахтарських страйків. Зовсім по-іншому в дослідженнях краєзнавців і істориків предстали події Другої Світової війни. Звичайно, специфіка архівів не дає змоги висвітлити всі ці питання повною мірою, але їхня поява яскраво свідчить про зміну інтересів в суспільстві, про інтерес людей до доленосних подій, до ролі особистості, окремих соціальних груп і народів в історії України.

Передусім краєзнавці повинні об'єднатися навколо ідеї написати повну та правдиву історію міст і сіл Донецької області. Надактуальним на сьогодні є підготовка та випуск історій окремих районів Донецької області, які будуть позбавлені ідеологічних стереотипів, а історичні лакуни будуть заповнені не заідеологізованою, а об'єктивною інформацією. Такі дослідження повинні базуватися на принципах науковості, об'єктивності, гуманізму, національного компоненту і цивілізаційності [2; 3].

На превеликий жаль, краєзнавчий рух Донеччини дуже повільно пристосовується до мінливої реальності, дуже неохоче позбавляється від міфів, штампів, стереотипів, які унаслідувало краєзнавство від радянської історіографії. Наочний приклад цьому – «здобутки» істориків і краєзнавців Покровського району.

Зокрема й досі у роки Незалежності продовжують друкуватися нариси і книги з історії міст і підприємств району, написані в кращих традиціях радянської ідеології, в яких окремі розділи відверто копіюють передовиці газети «Правда» періоду застою. Вони присвячені комуністам, партійним діячам, Героям Соціа-

лістичної праці, керівникам радянських підприємств, де автори відверто не приховують своїх симпатій до радянського ладу, вихваляють його досягнення, відкрито ностальгують за СРСР. При цьому автори таких «досліджень», як правило, спираються на «перевірені часом радянські джерела», зокрема і на «Історію міст і сіл Української РСР» [4, с. 26–27, 50–69, 70–73; 5, с. 9–13, 26–31, 92–132].

У таких книгах немає навіть згадки про Україну (називаються лише Донбас і Донецька область як частини колишнього Радянського Союзу). Зазвичай такі книги друкуються за кошти з місцевого бюджету, поширюються в усі бібліотеки міста і рекомендовані для вивчення в школах міста (району). Про яке патріотичне виховання тут може йтися, коли краєзнавці досі знаходяться в «лещатах» радянської ідеології.

Навіть, коли книга присвячена історії вугільних підприємств, там не згадується про страшні сторінки в історії Донецького краю, пов'язані з Голодоморами і репресіями (такі факти або свідомо замовчуються, або подаються як епізодичні і нехарактерні для всього Донбасу). І навпаки, дуже детально і докладно там розповідається про ентузіазм трудящих, стаханівський рух, рекорди і перемоги шахтарських колективів Донбасу часів СРСР [4, с. 28–37; 6, с. 33–46].

І це при тому, що, насправді, репресії в Донбасі були страшними! Вони були невід'ємною складовою політичного життя всього регіону в кінці 30-х – початку 40-х рр. Лише в апараті тресту «Красноармійськвугілля» були заарештовані 230 осіб, із них 178 – розстріляні. Тільки на орденоносній шахті імені Димитрова були репресовані 68 робочих і службовців. Всього на шахтах Донбасу були репресовані 602 інженерно-технічні працівники, 3 286 робітників і 342 службовці [2, с. 109–113; 7, с. 115–122; 8, с. 21–32; 9].

А згідно з обробкою мартирологічних матеріалів Держархіву Донецької області, в 1933 р. в селищі Новоекономічного рудника від голоду вмерли 33, а на Гродівському – 28 осіб. Хоча за офіційною інформацією в Донецькій області було зареєстровано лише 1 008 голодуючих сімей [10].

Якщо дослідженнями злочинів радянської влади займається доволі значний відсоток істориків і краєзнавців, то темою революційних подій 1917–1921 рр. і боротьби українського народу за свою Незалежність займаються одиниці. Проблема є актуальною на сучасному етапі розвитку краєзнавства Донеччини [2, с. 25–54].

Окремі розмови заслуговують історичні міфи, що дісталися в спадок від радянської історіографії, які продовжують наполегливо тиражувати наші краєзнавці у своїх «дослідженнях». Свого часу (в роки панування радянської ідеології) відсутність будь-якої документально обґрунтованої бази не завадила «узаконити» цілий ряд вельми сумнівних і відверто абсурдних за своїм змістом так званих «політичних рішень» в області історії та краєзнавства. Особливо це да-

лося взнаки у визначенні дат заснування населених пунктів і їхнього подальшого перейменування. Не стали винятком у цьому Покровськ, Мирноград і Покровський район.

Зокрема офіційна дата заснування міста Покровська – «1875 рік» – не підтверджена жодним документом і була затверджена «під ювілей» міста. Механізм «узаконення» цієї дати був дуже простий і в кращих традиціях радянської історіографії. Спочатку «спускалася» дата, а потім під неї місцеві «фахівці і знавці» вигадували певні «історичні події». А оскільки дата була «штучною» і не мала до історії міста ніякого відношення, то під неї робилися і «наукові відкриття», на кшталт «У 1879 році була споруджена станція Гришине» або «В 1881 році на станції було введено в дію паровозне депо» [1, с. 463–464; 10, с. 5]. Але, незважаючи на відсутність будь-якого документального підтвердження, «міф про станцію» отримав продовження в «дослідженнях» краєзнавців вже в пострадянський період [12, с. 9–11; 13, с. 40–41].

При цьому відверто ігнорувалися реальні історичні події (початок будівництва Катерининської залізниці в лютому 1881 р.) і відповідні документи того часу. Лише тільки 19 липня 1881 р. остаточно буде затверджений маршрут Криворізької (згодом – Катерининської) залізниці в напрямку Ясинувата–Гришине (положення «Об окончательном установлении направления Криворогской железной дороги») і тільки тоді взагалі могла з'явитися сама назва «станція Гришине» [14, с. 9; 15, с. 5].

Викликають стурбованість і подив коментарі наших краєзнавців, на кшталт: «Сільські легенди, спогади, припущення та перекази проти наукових фактів й офіційних джерел – це був справжній краєзнавчий батл між селянами-патріотами та дослідниками-істориками» – перемогли патріоти! Іншими словами, народилася нова казка, новий міф в історії Донбасу. Замість радянського, з'явився міф вже з українським забарвленням. Процес міфологізації історії України триває...

Значна частина людей і досі перебуває у полоні штампів та ідеологічних міфів, які десятиліттями нав'язувалися радянською пропагандою, для їхнього подолання необхідна цілеспрямована кропітка та тривала за часом робота на рівні від влади до окремого історика, краєзнавця, вчителя історії.

Серед людей дорослого віку можемо спостерігати активний спротив і нерозуміння цієї роботи. Як приклад, нерозуміння значення закону про «декомунізацію», повалення пам'ятників Леніну, звинувачення істориків у постійному переписуванні історії. Перепонами на шляху є двоїсна політика мас-медіа та каналів, що підтримують ностальгію за Радянським союзом. Відсутня і цілеспрямована політика влади, яка боїться втратити підтримку електорату та не проводить послідовних дій, недооцінювання предметів суспільно-гуманітарного циклу, інформаційна війна з боку Російської Федерації.

Робота з подоланням впливу радянської ідеології на сучасному етапі має бути спрямована, передусім, на молоде покоління. Історикам і краєзнавцям треба працювати та звертатися виключно до першоджерел, а не до коментарів до цих першоджерел. Критичне ставлення до інформації, що подавалася в радянській історіографії. Переглянути та переоцінити досягнення радянської історичної науки. Не боятися виступати проти «авторитетів».

Основною метою будь-якого краєзнавчого дослідження повинен бути пошук документа, що підтверджує раніше існуючу версію про ту чи іншу історичну подію, або, навпаки, спростовує вже усталену в суспільстві думку з приводу конкретного історичного факту. Історія Донецького краю, як і історія України, повинна ґрунтуватися не на міфах і легендах, а на конкретних історичних фактах і подіях. Ця важка робота розрахована на десятки років. І буде вона дієвою винятково за умови існування України як незалежної держави.

Краєзнавець – це людина, яка безмежно любить свій рідний край, по краплинах, роками збирає інформацію, фото- та відеодокументи, веде літопис важливих подій рідного міста чи села, намагається зберегти чи відновити історичну правду. Зараз перед краєзнавцями відкрилися широкі можливості (зокрема і технічні), стали доступними архіви, отримала розвиток співпраця з місцевими музеями, активізували роботу первинні організації Національної Спілки краєзнавців України. Все це безумовно сприяє як пошуково-дослідницькій роботі, так і просвітницькій діяльності краєзнавчих організацій. Проводяться історико-краєзнавчі конференції, семінари, «круглі столи» та «відкриті уроки» у навчальних закладах.

Серед краєзнавців є люди різних професій і поколінь, національностей та віросповідань. Але їх об'єднує одне – любов до рідного краю, бажання зберегти його історію з тим, щоб сьгоднішнє та наступні покоління могли пишатися славою своїх предків.

Джерела та література

1. Історія міст і сіл Української РСР. Донецька область. Київ: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1970. 992 с.
2. Покровський район: подорож у минуле. Кн. 1. Львів: Видавництво «Левада», 2017. 318 с.
3. Покровський район: час і особистості. Кн. 2. Львів: Видавництво «Левада», 2018. 224 с.
4. Стеблякова Л. В. Солнце из забоя. История шахты имени Г. М. Димитрова ГП «Красноармейскуголь». Луганск: ТОВ «Промдрук», 2011. 200 с.
5. Стеблякова Л. В. Міцні духом. Нариси про видатних людей міста Мирнограда. Краматорськ: Вид-во «Друкарський двір», 2017. 200 с.
6. Гайворонський П. Вугільні підприємства Красноармійська. Історико-краєзнавчий нарис. Макіївка: ПП «Поліпрес», 2006. 112 с.

7. «Нескорений Український Донбас» (Історія, постаті, культура, мистецтво) Історико-краєзнавчий та літературно-мистецький альманах / ГО «Товариство Олекси Тихого». Львів: Видавництво «Левада», 2018.
8. Никольський В. Репресії 1937–38 рр. у Вугільній промисловості Донеччини: Узагальнення кількісних показників. *Реабілітовані історією. Донецька область*. Кн. 8. Київ–Донецьк, 2011. 624 с.
9. Реабілітовані історією. Донецька область. Науково-документальна серія книг. Київ–Донецьк, 2004–2011.
10. Скорботна луна. Серія книг «Гірка пам'ять. Голодомор 1932–1933 рр. на Донеччині». Громадсько-політичне видання. Донецьк. 2008.
11. Олейников М. Я. Красноармейск. Историко-краеведческий очерк. Донецк: «Донбасс», 1974. 96 с.
12. Гайворонський П. Історія міського статусу Красноармійська. Донецьк: «Каштан» 2009. 60 с.
13. Любимый город. Историко-краеведческий альманах. Донецк: «Каштан», 2013. 80 с.
14. Отчет начальника работ по постройке Екатерининской железной дороги. 1881–1884 годы. Временное управление казенных железных дорог. Санкт-Петербург, 1885. 500 с.
15. Белицкий П. Залізниця Покровськ–Добропілля–Дубове. Короткий путівник. Краматорськ: «Каштан», 2020. 100 с.

**СТУДІЇ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРИАЗОВ'Я
НА СТОРІНКАХ «ВІСНИКА МДУ. СЕРІЯ: ІСТОРІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ»
(2015–2019 РР.)**

Романцов В. М., Романцова Н. І.

This paper gives a detailed analysis of historiographical aspects of evolving the history of ukrainian Pryazov region by the scientists of Mariupol State University, in the studies, published during 2015–2019 on the pages of the Bulletin of Mariupol State University. Series: History. Political Studies.

Key words: *historical country studies, history of Pryazov region, historians of Mariupol State University, Bulletin of Mariupol State University.*

Історичне краєзнавство – важлива галузь соціогуманітарних студій, сфера історичних знань, пов'язана з минулим рідного краю, яка безпосередньо впливає на формування історичної пам'яті. Кафедра історичних дисциплін Маріупольського державного університету є одним із провідних центрів історико-краєзнавчих студій в Маріуполі та загалом у регіоні українського Приазов'я. Тут зосереджено потужний фаховий потенціал вчених, які протягом тривалого часу здійснюють активні наукові розробки щодо різних аспектів історії приазовського краю, Маріуполя, які охоплюють період з кінця XVIII до початку XX ст.